

MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNDƏ ORTA İXTİSAS TƏHSİLİ MÜƏSSİSƏLƏRİNİN İNKİŞAFI VƏ MÖVCUD PROBLEMLƏRİ

Vidadi Orucov,

*Bakı Dövlət Sosial-İqtisadi Kollecinin direktoru,
pedaqogika üzrə elmlər doktoru
E-mail: vidadi_orucov@mail.ru*

UOT: 371

Xülasə. *Məqalədə respublikamızın müstəqilliyi dövründə orta ixtisas təhsili müəssisələrinin inkişaf dinamikası araşdırılır. Eyni zamanda, orta ixtisas təhsili sahəsində təlimin reallaşdırılması və mövcud problemlərin həlli yolları göstərilir.*

Açar sözlər: *təhsil, orta ixtisas təhsili, təlim, dövlət standartı, subbakalavr, kollec.*

Key words: *education, secondary specialized education, training, state standard, sub-bachelor, collage.*

Ключевые слова: *образование, среднееспециальное образование, обучение, государственный стандарт, суббакалавр, колледж.*

15 iyun 1993-cü ildə ümummilli lider Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı yeni bir dövrün, inkişaf və tərəqqinin əsasını qoydu. Ulu Öndər 25 sentyabr 1998-ci ildə Azərbaycan Müəllimlərinin XI Qurultayına ünvanladığı təbrik məktubunda yazırdı: “Müstəqillik dövrünün tələblərinə cavab verən yeni təhsil sisteminin yaradılması üçün köklü islahatların həyata keçirilməsi zəruri və təxirəsalınmazdır” (4).

Bu məqsədlə dövlət başçısının 15 iyun 1999-cu il tarixli, 168 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı”nda aparılan islahatların əsas istiqamətləri təhsil sisteminin strukturunun yenidən qurulmasını tələb edirdi. Proq-

ramda başlıca istiqamətlərdən biri yeni sosial-iqtisadi münasibətlərə daxil olmuş respublikamızın əmək bazarı, regional şərait və tələbatlara çevik uyğunlaşma xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, mövcud orta ixtisas məktəblərinin bazasında yeni tipli komplekslərin yaradılması, təhsil proqramlarının məzmunu və variativliyinin, təlim texnologiyalarının yeniləşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Qeyd olunan geniş miqyaslı tədbirlərin həyata keçirilməsinin reallaşdırılması məqsədi ilə təhsil nazirinin müvafiq əmri ilə “2001-2004-cü illər üçün Azərbaycan Respublikasında orta ixtisas təhsilinin İnkişaf Proqramı” təsdiq olundu. Proqramın əsas məqsədi şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin maraqlarına cavab verən orta ixtisas təhsilinin

inkışafını və fəaliyyətini təmin etmək üçün hüquqi, iqtisadi, təşkilati, tədris-metodiki şərait yaratmaqdan ibarət idi (5).

2000-ci ildən başlayaraq "Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi haqqında" Prezidentin 2000-ci il 13 iyun tarixli, 349 nömrəli Fərmanı ilə yeni təhsil kompleksləri – Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının nəzdində İncəsənət Kolleci və Milli Konservatoriyanın nəzdində isə Musiqi Kolleci fəaliyyətə başladı. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin "Orta ixtisas təhsili müəssisələri şəbəkəsinin təkmilləşdirilməsi haqqında" 2002-ci il 26 avqust tarixli, 140 nömrəli Qərarı ilə bir sıra orta ixtisas təhsili müəssisələri respublika iqtisadiyyatının tələbləri ilə uyğunlaşmadığı üçün ləğv edildi, digər bir qismi isə birləşdirilərək və ya profilləri genişləndirilərək yeni təyinatlı orta ixtisas təhsili müəssisələri - kolleclər yaradıldı. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 23 dekabr tarixli, 195 nömrəli Qərarına əsasən Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin nəzdində İnşaat Kolleci fəaliyyətə başladı.

Dünyanın bir çox ölkələrində kolleclərin ali məktəblərin nəzdində fəaliyyət göstərməsi təcrübəsi çoxdan mövcuddur. Belə təhsil müəssisələrində peşə-ixtisas təhsilinin müxtəlif səviyyəli proqramlarının integrasiyası, fasiləsizliyi və kəsilməzliyi daha müvəffəqiyyətlə həyata keçirilir. Bu da kadr hazırlığının keyfiyyətində öz sözünü deməklə yanaşı, həm də bəhrəsini verir. Tələbələrin bilik və bacarıq vərdişlərinin qiymətləndirilməsində mövcud sistemin təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə 2008-ci ildən başlayaraq, eksperiment formasında orta ixtisas təhsili müəssisələrində çoxballı sistemin tətbiqinə başlanılması və fərdi yanaşma imkanlarını genişləndirməklə, həm də onun tədris prosesindəki fəaliyyətinin əsas istiqamətlərinə öz təsirini göstərdi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2009-cu il 5 sentyabr tarixli, 156 nömrəli Fərmanı ilə "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun qüvvəyə minməsi geniş müzakirələrə səbəb oldu. Burada ən geniş müzakirələrə səbəb olan məsələlərdən biri də ölkənin orta ixtisas təhsili sahəsində illərlə hökm sürən, bugünümlə ayaqlaşmayan orta ixtisas

təhsilinin məzmunu və strukturu ilə bağlı yeni qaydaların açıqlanması idi. Yeni qəbul olunmuş Qanun bu məsələlərə kompleks olaraq aydınlıq gətirdi və orta ixtisas təhsili müəssisələrinin yeni statusu "kollec – orta ixtisas proqramları əsasında təhsil xidmətləri göstərən və subbakalavr peşə-ixtisas dərəcəsi vermək hüququ olan təhsil müəssisəsi"(1) kimi müəyyən edildi. Qəbul olunmuş yeniliklərdən ən önəmlisi isə orta ixtisas təhsili pilləsində məzunlara verilən peşə-ixtisas dərəcəsi – subbakalavr ilə bağlı idi. Azərbaycan təhsilində subbakalavr peşə-ixtisas dərəcəsinin ilk dəfə təsdiq və tətbiq olunması cəmiyyətdə bir sıra suallar doğurdu. Qanunda orta ixtisas təhsili müəssisələrinə geniş səlahiyyətlər: "Orta ixtisas təhsili əsasən kolleclərdə və ali təhsil müəssisələrinin tabeliyində yaradılan müvafiq strukturlarda həyata keçirilir və subbakalavr ixtisas dərəcəsinin verilməsi ilə başa çatır. Ümumi orta təhsil bazasından orta ixtisas təhsili müəssisələrinə daxil olanlar tam orta təhsil alırlar" (1) verilməsi ilə yanaşı, həm də orta ixtisas təhsili proqramlarının müvafiq ixtisaslar üzrə ali təhsil proqramlarına uyğunluğunun təmin edilməsi və bu təhsil pilləsini yüksək nəticələrlə başa vuran məzunların – subbakalavrların topladıqları kreditlər müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydada uyğun ixtisaslar üzrə ali təhsil müəssisələrində nəzərə alınması da öz hüquqi əsasını tapdı. Bunların davamı olaraq Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2010-cu il 6 sentyabr tarixli, 163 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş "Əlavə təhsilin məzmunu, təşkili və əlavə təhsilin hər hansı istiqaməti üzrə təhsil almış şəxslərə müvafiq sənədin verilməsi Qaydası"nda orta ixtisas təhsili pilləsində məzunlara verilən subbakalavr peşə-ixtisas dərəcəsinin uyğun ixtisaslar üzrə bakalavr səviyyəsinə yüksəldilməsi hazırlığını nəzərdə tutan təhsil növünün – "Dərəcələrin yüksəldilməsi təhsili"-nin öz əksini tapması, orta ixtisas təhsili müəssisələrinin məzunlarına, həmçinin bu təhsil növü əmək bazarının ali təhsilli kadrlara olan real tələbatın daha dinamik və çevik şəkildə təmin olunmasına geniş imkanlar yaratdı.

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 1995-ci il 30 mart tarixli, 73 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş "Orta ixtisas təhsili müəssi-

sələrinin Əsasnaməsi” bazar iqtisadiyyatının tələbatına uyğunlaşan orta ixtisas təhsili müəssisələrinin yeni tipli strukturunu, tədris prosesinin təşkili və idarə olunması ilə bağlı qəbul olunmuş yeni qaydaları özündə əks etdirən Nümunəvi Nizamnaməyə ehtiyac yaranmışdır. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2011-ci il 14 yanvar tarixli, 7 nömrəli Qərarı ilə “Orta ixtisas təhsili müəssisəsinin Nümunəvi Nizamnaməsi”nin təsdiq edilməsi təhsil müəssisəsinin fəaliyyətinə, onun idarə olunması qaydalarına, təhsilalanların və işçilərin statusuna, maliyyə-təsərrüfat işinin strukturuna, həmçinin digər məsələlərə aydınlıq gətirdi, tədris prosesinin təşkili və idarə olunması ilə bağlı bir sıra vəzifələr bəlli oldu. Beləliklə, orta ixtisas təhsili müəssisəsinin idarə olunmasında demokratikliyi və şəffaflığı təmin etmək məqsədi ilə bu təhsil müəssisələrində özünüidarə orqanlarının (ümumi yığıncaq, himayəçilər, metodiki, pedaqoji, təhsilalanlar, qəyyumlar şurası və s.) yaradılması qaydaları və səlahiyyətləri orta ixtisas təhsili müəssisələrinə verildi. Bunlarla yanaşı, Nümunəvi Nizamnaməyə əsasən, orta ixtisas təhsili müəssisəsi qanunvericiliyə və özünün fəaliyyət xüsusiyyətlərinə uyğun xarici ölkələrin təhsil müəssisələri, təşkilatlar, beynəlxalq qurumlar və fondlarla birbaşa əlaqələr yaratmaq, əməkdaşlıq haqqında ikitərəfli və çoxtərəfli müqavilələr bağlamaq, təhsil sahəsində fəaliyyət göstərən dövlət və qeyri-hökumət qurumlarına (ittifaqlar, birliklər, assosiasiyalar və s.) daxil olmaq, əməkdaşlığın digər formalarını həyata keçirtmək, beynəlxalq səviyyəli birgə təhsil layihələrinin hazırlanması, tələbələ və müəllimlərin fikir mübadiləsi, iddia sənədi, patent, onlarla bağlı hüquqların özgəninkiləşdirilməsi və bu qəbildən olan digər fəaliyyətlə müvafiq normativ-hüquqi aktlarla müəyyən edilmiş qaydada müstəqil məşğul olmaq hüquqları əldə etdilər. Beləliklə yeniləşən və inkişaf edən cəmiyyətimizdə orta ixtisas təhsili nüfuzunu daha da artırdı, onun daha üstün peşə-ixtisas təhsili olması ilə bağlı müsbət fikir formalaşdı. Orta ixtisas təhsili ölkə iqtisadiyyatının tərkib hissəsi olmaqla yanaşı, bir sıra üstün və maraqlı xüsusiyyətlərə də malikdir. Qısa zaman kəsiyində mobil, çevik və genişprofilli ixtisasa yiyələnmək olur. Təlim sistemi dualdır, peşəyönümlülüyə üstünlük verilir.

Burada təhsil alanların əksəriyyəti gənclər olduğundan həyata daha tez adaptasiya olunurlar.

Orta ixtisas təhsili sahəsində aparılan uğurlu islahatların məntiqi davamı olaraq Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2016-cı il 3 fevral tarixli, 30 nömrəli Qərarına əsasən, eyni istiqamətli ixtisaslar üzrə kadr hazırlığı həyata keçirən, eyni coğrafi ərazidə yerləşən orta ixtisas təhsili müəssisələri şəbəkəsi təkmilləşdirildi və optimallaşdırıldı: 14 kollec birləşdirildi, 3 kollec isə profil üzrə uyğun ali təhsil müəssisələrinin tabeliyinə verildi. Gəncə, Şəki, Şamaxı Dövlət Regional kollecləri yaradıldı. Regionların inkişafının təmin edilməsinə hesablanmış profiləşdirmədə, ilk növbədə, bu regionlarda hansı ixtisaslara daha çox ehtiyacın olması əsas meyar kimi götürüldü. Burada əsas məqsəd orta ixtisas təhsili müəssisəsinin optimallaşdırılması hesabına daha mobil və keyfiyyətli kadr hazırlanması, bu təhsil pilləsinin müasir tələblərə cavab verməsi, beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması, kadr hazırlığının səmərə və keyfiyyətinin yüksəldilməsi oldu.

Qloballaşan dünyada informasiya axınının sürətlə artması və daha geniş sahələri əhatə etməsi informasiya bolluğu yaradır. İnformasiya bolluğu yaranan cəmiyyətlərdə təkcə sistemlər, təşkilatlar deyil, həm də bu cəmiyyətlərə mənsub olan insanlar da dəyişməyə məcbur olurlar. Daima dəyişən və inkişaf edən cəmiyyətin inkişaf tempinə uyğunlaşmaq hər bir kəsdən yeni fərdi keyfiyyətlərin, dəyər və səriştələrin formalaşdırılmasını tələb edir. Belə fərdi keyfiyyətlərin tərbiyə olunması məqsədi ilə aparılan təlim prosesində fərqli məqsədlər həyata keçirilir. Təhsilalana mövcud sosial təcrübənin öyrədilməsi ilə yanaşı, müxtəlif təhsil proqramlarında nəzərdə tutulan bilik və bacarıq vərdisləri də öyrədilir. Cəmiyyətimizin inkişafı və tələblərini özündə əks etdirən gözlənilən nəticələr orta ixtisas təhsilinin məzmun standartlarında müasir elmi yanaşmalar əsasında işlənir. Orta ixtisas təhsilinin dövlət standartlarında fənnə aid mövzuların sayından çox fəndəki məntiqə, mərhələdən-mərhələyə keçid prinsiplərinə və subbakalavrda sistemli biliklərə əsaslanan şəxsi keyfiyyətlərin: ictimai-fəallıq, yaradıcılıq, təşəbbüskarlıq və s. formalaşdırılması ön plana çəkilir. Bu standartlar geniş əhatəliyi ilə subbaka-

lavrların peşəkarlıq səviyyəsi və keyfiyyətini müəyyənləşdirməyə, eyni zamanda, onları inkişaf etdirməyə şərait yaradır.

Orta ixtisas təhsilli mütəxəssislərin hazırlanmasında keyfiyyətin təmin olunması bu sahədə dövlət siyasətinin düzgün formalaşdırılması və dövlət təhsil standartları ilə müəyyənləşdirilmiş məzmunla bağlıdır. Təhsil standartları orta ixtisas təhsilinin müasir dövrdə əsas məqsədlərini, mütəxəssis hazırlığının keyfiyyətini əks etdirməklə yanaşı, təlim prosesində qazanılacaq nəticələrin əldə olunmasının üsul və vasitələrinin seçimində həm təhsil müəssisəsinə, həm müəllimə, həm də tələbəyə sərbəstlik verir. Ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafı, qloballaşmanın tələbləri nəzərə alınmaqla, orta ixtisas təhsilinin standartları son dövrlərdə bir neçə dəfə yeniləşdirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2010-cu il 23 aprel tarixli, 76 nömrəli Qərarı ilə “Orta ixtisas təhsilinin dövlət standartı və proqramı” təsdiq edildi. Orta ixtisas təhsilinin dövlət standartı və proqramı bu sahədə sınaqdan keçirilmiş mütərəqqi beynəlxalq meyarlar, milli və ümumbəşəri dəyərlər nəzərə alınmaqla hazırlandı.

Dövlət standartı vahid dövlət tələblərini əks etdirən ümumi normalar məcmusu olmaqla tabeliyindən, mülkiyyət növündən və təşkilat hüquqi formasından asılı olmayaraq, ölkə ərazisində fəaliyyət göstərən bütün orta ixtisas təhsili müəssisələrinə şamil olundu. Daima yeniləşən və qloballaşan cəmiyyətin və onunla tənzimlənən əmək bazarının tələbatları nəzərə alınmaqla uyğun Dövlət Standartlarının qüvvədə qalma müddəti 5 il qəbul olundu. Bu proqramın əsas məqsədi ümumi orta təhsil və tam orta təhsil bazasından ayrı-ayrı fəaliyyət sahələri üçün müxtəlif ixtisaslar üzrə keyfiyyətli orta ixtisas təhsilli mütəxəssis-subbakalavrlar hazırlığını təmin etməkdən ibarət oldu. “Təhsil standartları müasir dövrdə orta ixtisas təhsilinin əsas məqsədlərini əks etdirir, keyfiyyətli təhsilə dövlət təminatını müəyyənləşdirir. Mahiyyət etibarı ilə standartlar təlim prosesində qazanılacaq nəticələri əsas götürərək onların əldə olunmasının üsul və vasitələrinin seçimində təhsil müəssisəsinə, müəllimə, tələbəyə sərbəstlik verir. Fikrimcə, bunların hamısı orta ixtisas təhsilli mütəxəssis hazırlığının key-

fiyyətini təmin etməlidir” (5).

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2013-cü il 26 dekabr tarixli, 354 nömrəli Qərarı ilə “Orta ixtisas təhsili müəssisələrində kredit sistemi ilə tədrisin təşkili qaydaları” təsdiq edildi. Bu qaydalar kredit sistemi əsasında təşkil olunmuş tədris prosesinin xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirdi. Avropa Kredit Transfer Sisteminə uyğun olaraq hazırlanmış bu qaydalarda əsasən, bütün tələblər təhsilalanın maraq və istəklərinin ödənilməsinə yönəldilməklə yanaşı, həm də onlara bir çox sərbəst seçmə imkanları da verildi. Təhsilalan “dinləyicidən” tədris prosesinin hüquqlu iştirakçısına çevrildi. O, təhsil alması ilə bağlı fərdi tədris planının tərtib olunmasında iştirak edir, təhsil müəssisəsinin tədris planlarına uyğun tədris fənlərinin, təhsilverənlərin və akademik məsləhətçilərin seçimində, eyni zamanda, semestrlər üzrə kreditlərin miqdarının müəyyənləşdirilməsində sərbəstdir. Sərbəst işlərin yerinə yetirilməsində tələbəyə şərait yaradılır, təhsilalma müddəti isə onun nailiyyətlərindən asılı olaraq tənzimlənir. Şübhəsiz ki, tədris prosesinin belə demokratikləşdirilməsi orta ixtisas təhsili müəssisələrində sağlam rəqabət mühitinin, aşkarlıq və şəffaflığın təmin edilməsinə dəstək oldu. “Təhsil prosesində əldə olunan bilik və bacarıqlar, həmçinin etik-əxlaqi norma və dəyərlər hər bir təhsilalanın cəmiyyətin layiqli üzvü olması üçün lazımi şərait yaradır, onu biliyi və etik davranışı sayəsində örnək ola biləcək həmkara, nümunəvi ailə üzvünə və vətəndaşa çevirir” (2).

Müasir dövrdə kolleclərin inkişafına təsir göstərən əsas amillərdən biri də “sosial əməkdaşlıq” siyasətinin düzgün və məqsədyönlü həyata keçirilməsidir. Kolleclərin uğur qazanmasında onun əmək bazarı, idarə və təşkilatlarla, dövlət və yerli hakimiyyət orqanları, ictimai təşkilatlar və məzunlarla münasibətinin məqsədyönlü qurmasından çox asılıdır. Onların rəyi və təklifləri nəzərə alınmaqla, kolleclər öz fəaliyyətləri dövründə müəyyən təkmilləşmələr və düzəlişlər etməlidirlər. Cəmiyyətin tələblərinə uyğun orta ixtisas təhsili müəssisələrinin inkişafının təmin edilməsi üçün hələ də öz həllini tapmayan bir sıra problemlər qalmaqdadır. Bunların həlli əsasən aşağıdakı istiqamətlərdədir:

– orta ixtisas təhsilinin inkişafına marağı olan

bütün tərəflərin birgə-vahid müstəvidə fəaliyyətinin təmin olunması;

– regional idarə və təşkilatlarla əməkdaşlığın müxtəlif formalarının inkişafı;

– regional əmək və xarici bazarının tələblərinə uyğun kadr hazırlığının istiqamət və həcmnin müəyyənəndirilməsi;

– kolleclər arasındakı vahid-informasiya məkanının formalaşdırılması və beynəlxalq təcrübə mübadiləsinin aparılması;

– kolleclərin idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi;

– orta ixtisas peşə təhsili müəssisələrinin optimal şəbəkəsinin qurulması;

– çoxpilləli orta ixtisas və ali peşə təhsili müəssisələri birgə komplekslərinin yaradılması;

– təhsilənlərin tədris prosesində iştirakının daha da artırılması;

– məzunlar üçün sosial yardım proqramlarının reallaşdırılması;

– orta ixtisas peşə təhsili pilləsində kadr hazırlığı spektrinin genişləndirilməsi;

– regionların tələbatını özündə cəmləşdirən yeni nəsil orta ixtisas təhsili proqramlarının məzmununun formalaşdırılması və müvafiq standartların hazırlanması;

– qiymətləndirmə və keyfiyyətə nəzarət mexanizminin yaradılması;

– işverənlərin yeni standartlarda iştirakının təmin olunması;

– yeni peşə təhsili proqramlarının metodiki təminatının olması;

– qabaqcıl təcrübənin və texnologiyaların tədris prosesinə gətirilməsi;

– “Əlavə təhsil” formasından istifadənin reallaşdırılması;

– kollecdə çalışan müəllim və məzunların peşə mədəniyyətinin yüksəldilməsi, bilik və bacarıqlarının artırılması, kadr potensialının inkişaf etdirilməsi;

– keyfiyyətli kadr hazırlığına təminat verən maddi-texniki bazanın müasir tələblərə uyğunlaşdırılması və modernləşdirilməsi.

ƏDƏBİYYAT

1. “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun tətbiq edilməsi barədə Fərman. 5 sentyabr 2009.

2. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. 24 oktyabr 2013.

3. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin “Doktorantlara, ali, orta ixtisas və ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrinin tələbələrinə təqaüdlərin təyin olunması və ödənilməsi Qaydası”. 5 fevral 2016.

4. Mərdanov M. Şahbazlı F. Azərbaycanın təhsil siyasəti. 1998-2004, I cild, Bakı, Çarşıoğlu, 2005, 832 səh.

5. Mərdanov M. Azərbaycan təhsili yeni inkişaf mərhələsində. Bakı, Çarşıoğlu, 2009, 528 səh.

V.Orujov

Development of secondary specialized education institutions during the period of independence and existing problems

Summary

The dynamics of development of secondary specialized education institutions during the independence of our Republic is analyzed in the article. At the same time, the ways to realize training in the field of secondary specialized education and solve the existing problems are provided.

В. Оруджев

Развитие средних специальных учебных заведений в период независимости нашей республики и существующие проблемы

Резюме

В статье рассматривается динамика развития средних специальных учебных заведений в период независимости нашей республики. В то же время предлагаются пути решения существующей проблемы.